

АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Ігор Євгенович ЖУРБА

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи,
Хмельницький національний університет
<https://orcid.org/0000-0002-2554-0914>
e-mail: igor.zhurba@ukr.net

Ігор Васильович НЕСТОРИШЕН

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи,
Хмельницький національний університет
<https://orcid.org/0000-0003-0765-195X>
e-mail: nestor_nema@ukr.net

В статті проаналізовано стан та перспективи розвитку індустрії туризму в Україні та світі. Авторами досліджено вплив пандемії COVID-19 на туристичний сектор України та світу, визначено особливості дії факторів на економіку туризму. В дослідженні проаналізовано динаміку кількості міжнародних туристичних поїздок за період 2019-2022 рр., а також особливості відновлення туристичного сектору у різних регіонах. Особливу увагу приділено стану та напрямкам відновлення вітчизняної індустрії туризму, а також узагальнено вимоги до розроблення програми постконфліктного туризму в Україні.

Ключові слова: туризм, постконфліктний туризм, індустрія туризму, COVID-19.

ANALYSIS OF INDICATORS OF THE TOURISM INDUSTRY IN UKRAINE AND THE WORLD: PROBLEMS AND DEVELOPMENT PROSPECTS

Ihor ZHURBA, Ihor NESTORISHEN

Khmelnitskyi National University

Analysis of current trends in the development of the tourism industry in Ukraine shows that starting from 2020, tourism sector enterprises were constantly under negative pressure from external factors. Thus, measures to overcome the consequences of the COVID-2019 pandemic caused significant damage to the development of the tourism business in Ukraine, which significantly complicated the procedures for moving citizens both within a certain country and the possibility of international tourism due to the introduction of significant "covid" restrictions on the movement of citizens between countries. In particular, as a result of the policy of restrictions on entry into the countries of the European Union, the tourism sector of many countries suffered significant losses during 2020-2022. According to UNWTO estimates, measures to overcome the 2019 COVID-2019 pandemic in 2020-2021 led to a significant drop in volumes (60%-80%) of international tourism, and the decrease in revenues from the export of tourist services amounted to approximately 910 billion - 1.2 trillion US dollars. The purpose of the study is to summarize the current trends in the development of the tourism industry in Ukraine and the world in order to systematize the factors that have a negative impact on the tourism industry and develop measures to implement the "post-conflict tourism" program in Ukraine. In the conditions of globalization, the tourism industry is gaining more and more importance, which defines it as one of the most promising branches of global export in the world. The average annual growth rate of the global tourism industry averaged about 5% per year. According to UNWTO statistics, by 2022 the tourism industry will provide approximately 10% of gross global income and every tenth job in the world will be directly or indirectly generated by tourism. However, the global crisis caused by the COVID-19 pandemic, as well as the growth of political, social and military instability in certain regions, caused significant damage to the economy of the tourism sector, which led to negative consequences for all representatives of the entire tourism chain (tour operators, travel agencies, carriers, hoteliers, restaurateurs, etc.). Statistics show a significant drop in the functioning of tourism enterprises in Ukraine in 2022 as a result of the aggression of the Russian Federation. In particular, it is possible to note a drop of 28% in the total number of taxpayers in the tourism sector. In addition, the number of legal entities decreased by 36%, and individuals by 24.5%. As a result, there was a significant decrease in the amount of taxes paid by representatives of the tourist business community by 33.3%, as well as a 12.9% decrease in the payment of the tourist tax.

the priority tasks of representatives of state institutions responsible for the development of the tourism industry in Ukraine, as well as representatives of the tourism business community, include the need to develop a post-conflict tourism program taking into account the international experience of individual countries and domestic realities.

Keywords: tourism, post-conflict tourism, tourism industry, COVID-19.

Журба І., Несторишен І. (2023). Аналіз показників індустрії туризму в Україні та світі: проблеми та перспективи розвитку. *DEVELOPMENT SERVICE INDUSTRY MANAGEMENT*, (1), 50-55.
[https://doi.org/10.31891/dsim-2023-1\(5\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2023-1(5))

Zhurba I., Nestorishen I. (2023). Analysis of indicators of the tourism industry in Ukraine and the world: problems and development prospects. *DEVELOPMENT SERVICE INDUSTRY MANAGEMENT*, (1), 50-55.
[https://doi.org/10.31891/dsim-2023-1\(5\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2023-1(5))

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Аналіз сучасних тенденцій розвитку індустрії туризму в Україні показує, що починаючи з 2020 року підприємства туристичного сектору постійно перебували під негативним тиском факторів зовнішнього середовища. Так, значної шкоди розвитку туристичного бізнесу в Україні завдали заходи щодо подолання наслідків пандемії COVID-2019, які суттєво ускладнили процедури переміщення громадян як в межах певної країни, так і можливості міжнародного туризму внаслідок запровадження значних «ковідних» обмежень щодо пресування громадян між країнами. Зокрема, за результатами політики обмежень можливостей в'їзду до країн Європейського Союзу, туристична сфера багатьох країн зазнала значних втрат протягом 2020-2022 рр. За оцінками UNWTO, заходи щодо подолання пандемії COVID-2019 2020-2021 рр. призвели до значного падіння обсягів (60%-80%) міжнародного туризму, а зниження доходів від експорту туристичних послуг склало орієнтовно 910 мільярдів – 1,2 трильйона доларів США.

В той же час, жорсткі візові обмеження, запровадження COVID-паспортів та інших адміністративних обмежень в країнах Європейського Союзу дозволило вітчизняному туристичному сектору збільшити кількість іноземних туристів в Україні. Так, за даними Державного агентства розвитку туризму у I-ому півріччі 2021 р. помічається значне зростання кількості іноземних туристів до України (приріст 9 % в порівнянні з другим півріччям 2020 р.). Зазначимо, у 2021 р. Україну відвідали близько 1,5 млн іноземних туристів (падіння склало 31% в порівнянні з аналогічним періодом 2020 р. та 75% аналогічного періоду 2019 р.). Статистика свідчить про поступове відновлення індустрії туризму у другому кварталі 2021 року, а саме кількість іноземних туристів в 4 рази перевищила кількість осіб, прийнятих за відповідний період 2020 року і сягнула 3,4 млн. Крім того, в першій половині 2021 р. відзначається позитивна динаміка в збільшенні кількості туристів з Саудівської Аравії (їхня чисельність зросла в 40 разів, та становила 14 тис. осіб, в той час як за аналогічний період 2020 року в Україну приїхало лише 350 громадян), США (кількість туристів зросла на 69,6% в порівнянні з минулим роком, та досягла 34 тис.), Ізраїль (ріст на 26%, кількість туристів 26,6 тис.) [7].

Ще більшої шкоди для вітчизняної індустрії туризму завдала військова агресія РФ, внаслідок чого значна кількість представників туристичної бізнес-індустрії припинили своє існування, або ж значно знизили обсяги надання туристичних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Відмітимо, в сучасній науковій літературі є значна кількість публікацій щодо особливостей функціонування індустрії туризму в Україні та світі в умовах подолання наслідків пандемії COVID-2019 та значної політичної, соціальної та військової нестабільності в окремих регіонах. Зокрема, зазначені тематики у своїх працях досліджують К. О. Глубоченко [1], Гризовська Л.О. [2], Левицька І.В. [4], Л. Ю. Матвійчук [6], С. Матюх [5], Ярославський А. О. [8] та інші науковці.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Незважаючи на значну кількість публікацій науковців з питань функціонування туристичної сфери, невирішеними залишаються питання систематизації сучасних тенденцій розвитку індустрії туризму, формування шляхів його розвитку та відновлення з врахуванням досвіду країн щодо реалізації програм «постконфліктного туризму» (Post-conflict tourism).

Формулювання цілей статті (постановка завдання)

Метою дослідження є узагальнення сучасних тенденцій розвитку індустрії туризму в Україні та світі з метою систематизації факторів негативного впливу на туристичну галузь та вироблення заходів щодо реалізації програми «постконфліктного туризму» в Україні.

Виклад основного матеріалу

В умовах глобалізації індустрія туризму набуває все більшої значущості, що визначає її як одну з найперспективніших галузей глобального експорту у світі. Середньорічні темпи зростання світової індустрії туризму становили у середньому близько 5 % на рік. За статистичними даними UNWTO, до 2022 р. туристична галузь забезпечувала орієнтовно 10 % валового світового доходу і кожне десяте робоче місце у світі безпосередньо або опосередковано генерується туризмом [9]. Однак, світова криза, викликана пандемією COVID-19, а також зростанням політичної, соціальної та військової нестабільності в окремих регіонах, завдала значної шкоди економіці туристичного сектора, що призвело до негативних наслідків для усіх представників усього туристичного ланцюга (туристичних операторів, туристичних агенцій, перевізників, готель'єрів, рестораторів тощо).

Зазначимо, згідно з новими даними UNWTO, у 2022 році понад 900 мільйонів туристів здійснили міжнародні подорожі – це вдвічі більше, ніж у 2021 році, хоча це все ще 63% від рівня до пандемії. У кожному глобальному регіоні зафіксовано помітне зростання кількості міжнародних туристів. На Близькому Сході було помічене найбільше відносне зростання, оскільки кількість прибуттів (international tourist arrivals – один з головних індикаторів стану туристичної галузі в світі) зросла до 83% від кількості до пандемії. Європа

досягла майже 80% від допандемічного рівня, оскільки у 2022 році вона прийняла 585 мільйонів відвідувачів. Африка та Америка відновили близько 65% своїх відвідувачів до пандемії, тоді як Азія та Тихоокеанський регіон досягли лише 23% через сильнішу пандемію. пов'язані обмеження, які почали знімати лише останніми місяцями. Перший світовий туристичний барометр UNWTO за 2023 рік також аналізує показники за регіонами і розглядає найкращі показники у 2022 році, включно з кількома напрямками, які вже відновили рівень 2019 р. (рис. 1) [11].

Міжнародні туристичні прибуття, світ і регіони

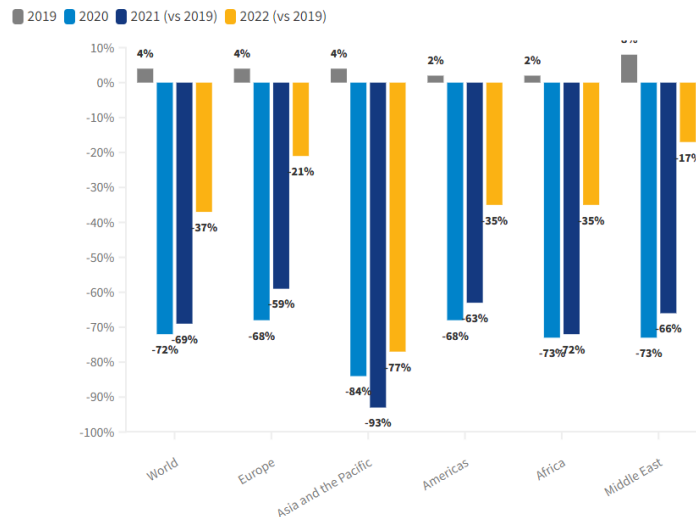

Рис. 1. Динаміка кількості міжнародних туристичних поїздок (international tourist arrivals)

Джерело [11]

За даними UNWTO, у 2022 р. відбулося значне відновлення індустрії туризму майже до рівня допандемічного періоду. За оцінками експертів, міжнародний туризм готовий консолідувати своє відновлення у 2023 р., підкріплене відкладеним попитом, особливо з Азії та Тихоокеанського регіону. Про це свідчать результати опитування Групи експертів UNWTO (The UNWTO Panel of Experts), а саме 72% респондентів очікують значного зростання індустрії туризму у 2023 р.. Проте більшість експертів (65%) також вважають Міжнародний туризм ще не повернеться до рівня 2019 р. раніше 2024 р. На основі сценаріїв UNWTO на 2023 р., кількість міжнародних туристів може сягнути від 80% до 95% допандемічного рівня, а Європа та Близький Схід досягне цих рівнів. Проте, на думку цих експертів, важливі ризики ще попереду, особливо економічні та геополітичні, а саме очікується, що туристи все більше шукатимуть цінності гроші та подорожі поблизу дому у відповідь на складне економічне середовище [12].

Аналізуючи ситуацію на вітчизняному ринку туристичних послуг, можна відзначити, що в довоєнний період його учасники також відчули наслідки негативного впливу пандемії COVID-19. Проте, внаслідок значних «ковідних» обмежень в країнах ЄС у 2019-2022 рр. (заборона на в'їзд), вітчизняний туристичний сектор розширив географію міжнародних туристів, яким було заборонено в'їзд до європейських країн [5].

Зокрема, у 2020 році відбулося значне переосмислення туристичних маршрутів та підвищення рівня внутрішніх поїздок у всьому світі. За даними ДАРТ у першому півріччі 2021 року відбулось зростання кількості відвідувачів до України на 9 % в порівнянні з другим півріччям 2020 року. За цей рік до України приїхало півтора мільйони осіб з різних країн, однак цей показник на 31% менше в порівнянні з аналогічним періодом 2020 року (тоді кількість іноземців в Україні становила 2 млн) та на 75% менше за показник аналогічного періоду 2019 року, коли кількість іноземних гостей досягла майже 6 мільйонів. Можна відмітити значний приріст відвідувачів у другому кварталі 2021 року, а саме кількість таких туристів в 4 рази перевищила кількість осіб, прийнятих за відповідний період 2020 року і сягнула 3,4 млн. Важливо відмітити, що в першій половині 2021 року відзначається позитивна динаміка в збільшенні кількості туристів з таких країн як Саудівська Аравія (їхня чисельність зросла в 40 разів, та становила 14 тис. осіб, в той час як за аналогічний період 2020 року в Україну приїхало лише 350 громадян). В цьому контексті, на фоні значних заборон мандрівок до країн ЄС в умовах пандемії COVID-19 варто виділити зростання кількості туристів до України країн Перської затоки і це може стати потужним інструментом економічного відновлення не лише туристичної галузі в Україні, але й економічного зростання певних регіонів у післявоєнний період. Звичайно, подальший успішний розвиток цього напрямку туристичної галузі України потребує значних трансформацій інфраструктури та сервісів (організація зон паспортного контролю в аеропортах має забезпечити окрему чергу з прикордонниками-жінками для саудівських жінок, наявність кімнат для моління в аеропортах та готелях, врахування гастрономічних вподобань іноземних відвідувачів (наявність морської їжі, хумус, маслини, піту,

шакшук), наявність меню арабською мовою, тощо. Втім, успішна реалізація цього напрямку туристичної галузі дозволить прискорити економічне відновлення України у післявоєнний період [5].

В той же час, військова агресія Російської Федерації нівелювала позитивну динаміку відновлення вітчизняної сфери туризму у 2020-2021 рр.

Таблиця 1

Статистика туристичної галузі за 9 місяців 2021-2022 рр.

Показник	Інформація за 9 місяців		Темпи росту (падіння), %
	2021 р.	2022 р.	
Кількість платників податків, які займаються туристичною діяльністю, загальна кількість	23540	16957	72,0
в тому числі:			
юридичні особи	7055	4515	64,0
фізичні особи	16485	12444	75,5
Сума сплачених податків, тис. грн	1777924	1185884	66,7
Туристичний збір, тис. грн.	151104	131559	87,1

Джерело [3]

З інформації табл. 1 можна зробити висновки про значне падіння показників функціонування підприємств сфери туризму у 2022 р. внаслідок агресії Російської Федерації. Зокрема, можна відмітити падіння на 28 % загальної кількості платників податків в туристичній сфері. Крім того, падіння кількості юридичних осіб склало 36 %, а фізичних осіб 24,5 %. Внаслідок цього, відбулось суттєве зменшення суми сплачених податків представниками туристичної бізнес-спільноти на 33,3 %, а також на 12,9 % зменшення розміру сплати туристичного збору.

У 2022 році найбільше податків сплатили готелі – майже 673 млн грн, що склало 65% показника 2021 р. Зменшилася на 32% частка сплаченого податку від діяльності туристичних операторів - вони сплатили до держбюджету за перші 9 місяців цього року 125 млн. грн податків, тоді як за аналогічний період у 2021 року ними у казну держави було сплачено 184 млн грн. Також є незначний спад податкових надходжень – 5 % від діяльності туристичних агентств. Аналізуючи структуру надходжень до бюджету за класифікацією КВЕД у галузі туризму, можна зазначити, що найбільшу суму надходжень до бюджету забезпечила «Діяльність готелів», що складає близько 57 % від загальної суми надходжень (рис. 2).

Рис. 1. Відсоткова частка надходжень до бюджету кожного КВЕД у галузі туризму

Джерело [3]

Зазначимо, що сьогодні в Україні триває активна дискусія відновлення туристичного сектору у післявоєнний період, а також розробляються конкретні заходи щодо запровадження програми «постконфліктного туризму» в Україні. Зокрема, в 2022 р відбулася зустріч, на якій представники влади, туристичної індустрії, сфери гостинності та освіти обговорили концепцію створення Інституту Гостинності, головне завдання якого – підготувати туристичний ринок до нових потреб українського суспільства у повоєнний час. Зокрема, йде розроблення концепції Інституту Гостинності в Україні, яке направлене на підвищення якості та формування нової культури гостинності. На думку голови Державного агентства розвитку туризму Мар'яна Олесків, індустрія гостинності – одна з ключових галузей, яка може залучити прямі надходження іноземної валюти в економіку країни за допомогою в'їзного туризму, і одним з найважливіших ресурсів у цьому – кваліфіковані кадри з широким спектром потрібних компетентностей, у

тому числі – розумінням найкращого світового досвіду та можливістю його імплементувати. Також, сьогодні йде розроблення концепції «Маршрути пам'яті», яка передбачає створенням маршрутів пам'яті російсько-української війни, метою якої є зберегти пам'ять про події, пов'язані з військовою агресією РФ в Україні і віднайти мову, якою українці будуть розповідати іноземцям про трагічні сторінки історії України.

Актуальними сьогодні є ініціативи Державного агентства розвитку туризму України спільно із Комітетом транспорту та туризму Європейського парламенту щодо створення платформи INPUT – Industry of Peace for Ukrainian Tourism (Індустрія миру для українського туризму). Ця ініціатива буде слугувати майданчиком, на якому стейкхолдери індустрії туризму з України та Європейського Союзу зможуть обговорювати і втілювати у життя проекти направлені на відбудову туристичної галузі нашої держави після перемоги.

Таким чином, враховуючи значний туристичний потенціал України, можна сформувати наступні напрями відновлення вітчизняного туристичного сектору:

- розроблення програми «постконфліктного туризму» в Україні, яка передбачає залучення стейкхолдерів індустрії туризму з України та світу щодо розвитку міжнародного туризму в Україні. Зазначимо, у світі питання «постконфліктного туризму» досліджуються багатьма науковцями і значна частина досліджень зосереджена на впливі конфліктів на напрямки та туристів. У літературі переважають тематичні дослідження, які оцінюють вплив запобігання туризму в постраждалій зоні, вплив політичної нестабільності на індустрію туризму, можливість появи нових типів туризму, включаючи темний, конфліктний, політичний, зони небезпеки, військовий, а також проблеми відновлення ринку та іміджу. Останні аспекти нових видів туризму, що виникають у постконфліктному контексті, виклики відновлення ринку та цінність сприяння позитивному іміджу місця призначення є важливими атрибутами, які досліджуються авторами при розробці структури Post-conflict tourism opportunity spectrum (POCTOS) [10];

- військова агресія РФ проти України зумовила значну інформаційну компанію щодо популяризації України у світі під назвою «Be brave like Ukraine» (#BRAVEUKRAINE), яка стала певним брендом України у світовому інформаційному просторі. За умови подальшої успішної реалізації цієї промо-акції Україна зможе в майбутньому капіталізувати цей бренд шляхом зростання інтересу іноземних туристів до вітчизняних туристичних локацій;

- подальший розвиток туристичної інфраструктури в Україні з врахуванням потреб різних національних груп та спільнот (подальша популяризація України та врахування вимог до процедури туристичного сервісу серед громадян Країн Близького Сходу, Китаю, Північної Америки);

- розвиток різних напрямів вітчизняного туризму: активний, історичний, оздоровчий, військовий, гастротуризм;

- розроблення програми підготовки фахівців туристичної галузі відповідно до нових вимог та реалій часу (мовна, сервісна адаптація).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Таким чином, до пріоритетних завдань представників державних інститутів, відповідальних за розвиток індустрії туризму в Україні, а також представників туристичної бізнес-спільноти можна віднести необхідність розроблення програми постконфліктного туризму з врахуванням міжнародного досвіду окремих країн та вітчизняних реалій. В подальших наукових дослідженнях планується дослідити особливості відновлення та функціонування індустрії туризму в постконфліктний період в країнах Балканського півострова.

Література

1. Глубоченко К. О., Дорошенко О. М. Аналіз сучасного стану ринку та перспективи туристичних послуг в Україні. *Modern Economics*. 2021. № 30(2021). С. 71-75.
2. Гризовська Л. О. Особливості та сучасні тенденції управління туристичним бізнесом в Україні. *Економіка та управління підприємствами*. 2018. Випуск 28-1. С. 115-118. URL: https://bses.in.ua/journals/2018/26_1_2018/24.pdf
3. Державне агентство розвитку туризму. Офіційний сайт. Статистика. URL: <https://www.tourism.gov.ua/statistic>
4. Левицька І.В., Басюк Д.І., Климчук А.О., Тарасюк Г.М., Москвічова О.С. *Економіка туризму: навчальний посібник*. Житомир, 2020. 488 с.
5. Матюх С. А. Журба І. Є., Несторишен І. В. *Економіка підприємств туристичної галузі: проблеми та перспективи розвитку*. *Вісник Хмельницького національного університету*. Економічні науки. 2022, № 3, Т.2, С. 7-12.
6. Перспективи розвитку туризму в Україні та світі: управління, технології, моделі : колективна монографія / за наук. ред. проф. Л.Ю. Матвійчук. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2019. 320 с.
7. Туристична статистика України (2015-2021 pp.). Державне агентство розвитку туризму. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/kilkosti-turistiv-do-ukrayini-za-pershe-pivrichchya-2021-roku-zroslo-na-9-v-porivnyanni-z-drugim-pivrichchiam-2020-roku>

-
8. Ярославський А. О. Економічна ефективність діяльності підприємства: теоретичний аспект. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. №12. С. 174–177.
 9. COVID-19 and tourism statistics. *The World Tourism Organization (UNWTO)*. URL: https://unstats.un.org/unsd/ccsa/documents/covid19-report-ccsa_vol3.pdf
 10. Stephen Boyda Post-conflict tourism opportunity spectrum (POCTOS): a framework for destinations recovering from conflict *Journal of Sustainable Tourism*. Volume 31, Issue 1. Published online: 21 Oct 2021. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09669582.2021.1993866>
 11. Tourism Set to Return to Pre-Pandemic Levels in Some Regions in 2023. UNWTO. URL: <https://www.unwto.org/news/tourism-set-to-return-to-pre-pandemic-levels-in-some-regions-in-2023>
 12. UNWTO World Tourism Barometer URL: https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2023-01/UNWTO_Barom23_01_January_EXCERPT.pdf?VersionId=2bbK5GIwk5KrBGJZt5iNPAGnrWoH8NB

References

1. Hlubochenko K. O., Doroshenko O. M. Analiz suchasnoho stanu rynku ta perspektyvy turystychnykh posluh v Ukraini. *Modern Economics*. 2021. № 30(2021). S. 71-75.
2. Hryzovska L. O. Osoblyvosti ta suchasni tendentsii upravlinnia turystychnym biznesom v Ukraini. *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy*. 2018. Vypusk 28-1. P. 115-118. URL: https://bses.in.ua/journals/2018/26_1_2018/24.pdf
3. Derzhavne ahentstvo rozvytku turizmu. Ofitsiinyi sait. Statystyka. URL: <https://www.tourism.gov.ua/statistic>.
4. Levytska I.V., Basiuk D.I., Klymchuk A.O., Tarasiuk H.M., Moskvichova O.S. *Ekonomika turizmu: navchalnyi posibnyk*. Zhytomyr, 2020. 488 s.
5. Matiukh S. A. Zhurba I. Ye., Nestoryshen I. V. *Ekonomika pidpriemstv turystychnoi haluzi: problemy ta perspektyvy rozvytku*. Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences. 2022, № 3, T.2, S. 7-12.
6. *Perspektyvy rozvytku turizmu v Ukraini ta sviiti: upravlinnia, tekhnologii, modeli : kolektyvna monohrafiia / za nauk. red. prof. L.Iu. Matviichuk*. Luts'k : IVV Luts'koho NTU, 2019. 320 s.
7. Turystychna statystyka Ukrainy (2015-2021). Derzhavne ahentstvo rozvytku turizmu. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/kilkosti-turistiv-do-ukrayini-za-pershe-pivrichchya-2021-roku-zroslo-na-9-v-porivnyanni-z-drugim-pivrichchiam-2020-roku>
8. Iaroslavskiy A. O. Ekonomichna efektyvnist diialnosti pidpriemstva: teoretychnyi aspekt. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. 2018. №12. S. 174–177.
9. COVID-19 and tourism statistics. *The World Tourism Organization (UNWTO)*. URL: https://unstats.un.org/unsd/ccsa/documents/covid19-report-ccsa_vol3.pdf
10. Stephen Boyda Post-conflict tourism opportunity spectrum (POCTOS): a framework for destinations recovering from conflict *Journal of Sustainable Tourism*. Volume 31, Issue 1. Published online: 21 Oct 2021. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09669582.2021.1993866>
11. Tourism Set to Return to Pre-Pandemic Levels in Some Regions in 2023. UNWTO. URL: <https://www.unwto.org/news/tourism-set-to-return-to-pre-pandemic-levels-in-some-regions-in-2023>
12. UNWTO World Tourism Barometer URL: https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2023-01/UNWTO_Barom23_01_January_EXCERPT.pdf?VersionId=2bbK5GIwk5KrBGJZt5iNPAGnrWoH8NB